

Zitierhinweis

Šmahel, František: Rezension über: Daniela Dvořáková, Čierna kráľovná Barbora Celjská (1392-1451). Životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej, Budmerice: Vyd. Rak, 2013, in: Český časopis historický, 2014, 3, S. 522-526, DOI: 10.15463/rec.1189728663

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

V tejto kapitole je priestor venovaný aj písomníctvu, ktoré bolo najmä v najstarších časoch spojené s cirkvou a cirkevným prostredím. Predstavené sú najvýznamnejšie písomné pamiatky, v Čechách je to Kristiánova legenda či Vyšehradský kódex a Kosmova kronika. V Poľsku bola situácia odlišná a autori tu nachádzajú menej pamiatok pre staršie obdobie. V Uhorsku sa zachovalo niekoľko významných kódexov, ktoré sú však len okrajovo spomínané (Nitriansky kódex, mylne označený ako Szelepcsényho kódex, Codex Albensis a pod.) Autori správne postrehujú, že najstarším centrom písomníctva bol Pannonhalmský kláštor. Kapitolu uzatvára pasáž o uhorskej kancelárii a vydávaní uhorských listín, pri ktorých sa spomína inštitút hodnoverných miest (*loca credibilia*) s odkazovaním na nasledujúcu kapitolu. Tu však možno vyčítať autorom, že takéto rozdelenie jedného tematického celku do dvoch kapitol môže byť máľúce.

Posledná, siedma kapitola sa venuje vývoju v 13. storočí. Predovšetkým ide o zmeny v porovnaní s 11. a 12. storočím. Rolu tu zohrávali viaceré prvky, spomedzi ktorých to boli výrazný mocenský vzostup šľachty, Tatársky (mongolský) vpád či rast významu miest. 13. storočie prinieslo aj politickú fragmentáciu vo všetkých troch štátnych útvaroch. Šľachta sa často dostávala do popredia a ovplyvňovala politické dianie v krajine. Spomínané storočie však prinieslo aj zahranično-politické konflikty, medzi Českým a Uhorským kráľovstvom to bol známy boj o babenberské dedičstvo. V Poľsku zase Piastovci viedli súboje v rádom nemeckých rytierov.

Autori predstavujú aj vývoj miest, predovšetkým emancipáciu hostovských a kupeckých komunít na mestá v pravom slova zmysle. V Uhorsku a Čechách išlo aj postupné zavedenie mestského práva. Priestor je opäť venovaný aj kultúrnej sfére, najmä nárastu vzdelanosti a písomníctva. Kapitolu symbolicky uzatvára efemérne zjednotenie Čiech, Poľska a Uhorska pod vládou Přemyslovcov. Po roku 1306 však dochádza k chaosu a bojom o trón. V priebehu 14. storočia vývoj smeruje k postupnej konsolidácii a nástupu nových dynastií.

Stredná Európa vo vrcholnom stredoveku – Čechy, Uhorsko a Poľsko v rokoch 900–1300 je prínosným historickým dielom mapujúcich všetky aspekty vývoja troch štátnych útvarov v podobe prijateľnej pre laickú aj odbornú verejnosť. Autori sa nevyhli drobným chybám a istej generalizácii, čo je však pri hutných a spoločných dejinách odpustiteľné a pochopiteľné. Autori len v malej miere pracujú s prameňmi, čo práci uberať na odbornosti. Možno však tiež konštatovať, že časté striedanie pasáží o troch predmetných kráľovstvách narúša celkový dojem a sčasti pripravuje čitateľa o čitateľský zážitok. Práca však celkovo prináša nový pohľad na strednú Európu a vhodným štýlom môže oboznámiť anglofónneho čitateľa s problematikou stredovekých Čiech, Uhorska a Poľska. Pre Stredoeurópanov prináša kompaktný historický prehľad so všetkými hlavnými regionálnymi aspektmi vrcholného stredoveku, ktoré by inak bolo potrebné pracne excerpovať z mnohých publikácií a prác.

Peter Bučko

Daniela DVOŘÁKOVÁ

Čierna kráľovná Barbora Celjská (1392–1451).

Životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej

Budmerice–Bratislava, Vydavateľstvo RAK – Historický ústav SAV 2013, 303 s., ISBN 978-80-85501-60-5.

Predznamenáním knihy je cyklus pôsobivých, väčšinou málo známych barevných reprodukcí, v jejichž popiskách se skrývá kľíč k celej biografii spolu s ústřední otázkou: je negativní obraz královny Barbory jako ženy bez mravních a sexuálních zábran pravdivý? Působivé entré je vi-

zitkou autorky, která na sebe upozornila tematicky zajímavými, odborně přínosnými a graficky zdařilými knihami, z nichž stačí připomenout Rytier a jeho král (2003) a Kôň a jeho člověk vo stredoveku (2007). Proč „černá královna“? Černá nebyla její pleť, nýbrž pověst, jejíž hlavním tvůrcem byl humanista Eneáš Silvius Piccolomini, pozdější papež Pius II. Mladší „hradní legendy“, jak autorka naznačuje již v úvodu, jen vršily jeden stereotyp za druhým. Ve skutečnosti tato údajná „německá Messalina“ vystupuje v archivních pramenech celkem jinak, což zatím historici nevzali na vědomí. Otázka, kdo pošpinil pověst královny Barbory, je jen jednou z mnoha, kterou Daniela Dvořáková slibuje řešit.

V první kapitole „Grófi celjskí a Uhorsko“ se čtenář seznamuje s hlavními aktéry příběhu, slovinským zázemím a mocenskými ambicemi rodu, který byl spřízněn s několika dynastiemi. Královská koruna přitom od roku 1401 čekala hned na dvě celjské hraběnky. Zatímco devítiletou Barboru zasnoubili třiatřicetiletému uherskému králi Zikmundovi, její sestřenice Anna se jako manželka Vladislava Jagelonského stala polskou královnou. Záletnému vdovci Zikmundovi položili nůž na krk odbojní uherští magnáti, kteří posléze přijali jako vhodné řešení oba alianční svazky, zvláště když souběžně Barbořina sestra Anna byla zasnoubena vlivnému palatinovi Mikulášovi Gorjanskému. Otcem obou nevěst byl hrabě Heřman II. z Celje, magnát blízký Zikmundovi, který se v roce 1401 zasloužil i o jeho vysvobození z potupného zajetí. Na Heřmana (†1435) čekala po boku jeho zetě skvělá kariéra, kterou korunovalo povýšení do knížecího stavu.

Údaje potřebné k hlubšímu pochopení života hrdinky, který se bude odehrávat ve výšinách uherské, české i říšské politiky, autorka podává v návaznosti na ústřední dějovou linii. Dobře zřetelné je to zvláště v druhé kapitole pojednávající o době od korunovace Barbory v roce 1405 až do jejího odchodu z Uher roku 1414. Tam, kde prameny neposkytují přímou oporu, Daniela Dvořáková umně začleňuje analogie z časově i teritoriálně blízkého prostředí. Vždy při tom až úzkostlivě dbá na to, aby nedošlo k splynutí fikce s konkrétními údaji. Mlčení pramenů o vnitřním životě a pocitech královny vítaně nahrazují listiny a jiné správní akty, které se zprvu převážně týkaly jen věnných statků. Jedním z prvních kroků celozemské povahy bylo vydání zakládací listiny Dračího řádu, na němž se v prosinci 1408 podílela spolu s manželem Zikmundem a 22 předními barony. Na společných cestách se Zikmundova manželka seznámila s rozsáhlou zemí, které nebylo snadné vládnout. Barbora to záhy měla poznat na vlastní kůži.

V letech 1414–1418 se z mladé a údajně půvabné uherské královny stala „první dáma Evropy“. Název třetí kapitoly není příliš nadnesený, neboť v Kostnici, kde se rozhodovalo o dalším osudu schizmatické církve, skutečně chvílemi zazářila. Ještě předtím zažila řadu slavnostních vjezdů do říšských měst a velkolepou korunovaci v Cáchách. Po příjezdu do Kostnice jakoby slavnosti a ceremonie neměly konce. Není proto divu, že jim autorka věnovala náležitou pozornost. Trochu přitom uniklo, oč v Kostnici šlo, a že právě tehdy Zikmundova role na evropské scéně dostoupila jednoho ze svých vrcholů.

Být všem na očích není vždy příjemné. Již v Kostnici se objevili první klevetníci a pomlouváči. Prim mezi nimi, jak autorka dokládá, hrál humanista Jean de Montreuil, jinak jeden z vyslanců francouzského krále Karla VI. Drobný kaz ve výkladu: Karel VI. v Kostnici nebyl, takže se s naší královnou osobně sejit nemohl. Barbora si i podle jiných zpravodajů v zábavách a prostopášnostech nezadala se svým mužem, před nímž se manželé mladých žen v Kostnici a všude jinde měli na pozoru. Odlišit fámu od skutečnosti bylo dříve stejně obtížné jako dnes. Všeho však do času. V polovině července roku 1416 Barbora před svým podjezdem z Kostnice uspořádala pro místní dámy taneční zábavu a po Rýně pak zamířila do Uher. O deset dní později její manžel odjel na dalekou cestu do Španělska, Francie a Anglie. Po obou zůstaly v Kostnici a dalších městech dluhy. Manželé se tři roky neměli spatřit. Na královně Barboře a druhém

místodržiteli, jímž byl ostříhomský primas Jan z Kaniže, nyní spočívala správa Uher. Výklad o jejím vladaření nalezneme však až v další, čtvrté kapitole.

Narušení časového sledu si zřejmě vyžádala kompozice kapitoly o manželské krizi a jejím urovnání v letech 1419–1423. Zikmund se před svým návratem do Uher zastavil ve Vídni, kde pravděpodobně vyslechnul o své ženě pomluvy tak závažné povahy, že se s ní v Budíně odmítl setkat. Příčiny jejich hluboké roztržky nejsou známy. Klevety o Barbořiných nevěrách nelze prameny doložit, a proto autorka podrobně rozebrala i prameny o její regentské vládě. A jelikož ani v nich nelze důvod manželské krize postihnout, zůstává otázka otevřenou.

K vzájemnému sblížení manželů došlo až o vánočních svátcích roku 1419 ve Skalici, kde klečící Barbora poprosila Zikmunda o odpuštění. Ze Skalice také započala cesta královského páru za českou královskou korunou, kterou Zikmund zdědil po zemřelém nevlastním bratru Václavovi IV. O událostech v Čechách Barbora asi příliš povědomí neměla, mnohé jí však mohla z vlastní zkušenosti objasnit královna vdova Žofie, v jejíž společnosti prožila půl druhého roku. Husitství je ve výkladu pouhou lokální kulisou, jak tomu ostatně z pohledu Barbory mohlo také být. Zikmund Barboru držel v pozadí, větší pravomoci jí nedopřával a snad jen při jednání o sňatku jejich dcery Alžběty s Albrechtem V. Habsburským na ni vzal větší ohledy.

Název další kapitoly „Po druhý raz královnou (1424–1430)“ poněkud mate, neboť v těchto letech ještě nešlo o další korunovaci, nýbrž o spoluúcast na vládě. Dříve se však dočteme o rodinném dramatu, v němž nechyběly fatální milenky, vraždy a sváry otce se synem, v daném případě Barbořina otce Heřmana II. a jejího bratra Fridricha II. Vše je podáno s citem vyprávěčky složitých osudů, v nichž je tu a tam třeba něco domyslet. Sblížení mezi manželi demonstrovala jejich účast na korunovačních slavnostech v Krakově i jejich vjezdy do řady uherských měst při zpáteční cestě. Zikmundova přechodná náklonnost k Barboře se projevila velkými pozemkovými i jinými donacemi na dnešním Slovensku, které z královny učinily nejbohatší ženu v Uherském království. I v následujících letech Barbora zůstávala nejen v Zikmundově blízkosti, ale i v jeho stínu. Účastnila se sice diplomatických a zákulisních jednání, samostatně se však více méně věnovala jen správě svého panství. Zkouškou jejich vladařských schopností se staly až husitské vpády na Slovensko, a to zvláště v době, kdy se Zikmund vydal do Německa a odtud na římskou cestu za císařskou korunou.

Znovu, tentokrát na čtyři roky, spadla na Barboru tíha zemské vlády a stala se tak, jak zní titul VI. kapitoly, „emancipovanou královnou“. Ať se snažila sebevíc, vzniku dočasných husitských posádek na západním Slovensku zabránit nedokázala. Obrovské výdaje na obranu i vojsko byly neméně tíživé jako ztráty příjmů z obsazených lokalit. V září 1432 proto Zikmund jmenoval novou místodržitelskou radu, ta se však ukázala bezzubou. O Barboře v roce 1433 prameny téměř mlčí, snad i proto, že ji trápily blíže neznámé zdravotní potíže. Narážka na Zikmundovo dvoření sienským ženám jako by napovídala, že hned po jeho návratu dojde k repetici výčitek a vzájemného osočování. Skutečně se tak stalo, manželé se však znovu smířili a při jejich setkání v Trnavě 15. května 1435 z nich vyzářovala vzájemná láska. Alespoň se tak zdálo bratislavskému měšťanovi Tompovi, jehož důležité svědectví je jedním z řady málo využitých nebo neznámých pramenů, o něž autorka opřela své líčení. Tu i na jiných místech oživila text mírně ironickými formulacemi. Jak jinak také vnímat Zikmundův dar „z lásky a důvěry“, který spočíval v darování nevybraných peněz z židovské daně.

Vysněná Zikmundova cesta do Prahy vedla v srpnu 1436 přes Jihlavu, kde byl po vyhlášení basilejských a jiných dohod přijat za českého krále. Triumf, jehož lesk dopadal i na Barboru, neměl mít dlouhého trvání. Barbořinu hlavu sice ozdobila další koruna, její rod byl povýšen do knížecího stavu, jedna z vnuček byla určena za nevěstu pro polského krále, avšak odbojný kališ-

níci začali opět zvedat hlavy a po roce a čtvrt znovu přiměli císaře i jeho choť neslavně opustit Prahu. Krátce před 26. listopadem 1437, kdy dal na smrt nemocný Zikmund zabavit královny vozy, muselo dojít mezi manželi k hluboké roztržce. Krize dostoupila vrcholu 5. prosince, tehdy Zikmund nařídil zatknout Barboru i její dvorní dámy. O čtyři dny později císař zemřel.

Dramatické vyvrcholení královčina příběhu napovídá název osmé kapitoly: „Spravedlivý trest, alebo sprisahanie? (1438–1439)“. Většina historiků usoudila, že císař v listopadu odhalil spiknutí českých kališnických pánů, kteří spolu s Barborou chtěli zabránit nástupnictví jejího zetě Albrechta. Barbora se údajně měla stát v Čechách regentkou, podle jiných nepodložených zpráv se chtěla dokonce prostřednictvím sňatku domoci rozhodujícího postavení i v Polsku. Právě tak, jako nelze tyto domněnky jednoznačně potvrdit, nelze je ani vyvrátit. Obdobně tomu je s otázkou, zda naopak nešlo o spiknutí proti Barboře. Autorka sice nepřímou, avšak přesto zřetelně dospěla rozбором výpovědí pramenů k závěru, že Albrecht odstraněním Barbory zamýšlel zjistit nástupnictví na všech Zikmundových trůnech. Počínal si přitom naprosto v rozporu s představou o středověkém vládci, přičemž hlavní oporou a vlastním původcem intrik a insinuací byl jeho kancléř Kašpar Šlik. Barbora v Uhrách svůj boj prohrála a přišla o všechny své majetky. Nic na tom nezměnila ani smrt „nenáviděného zetě“.

Silné emoce v osudech protagonistů i na stránkách knihy vyšuměly, třebaže ani posledních čtrnáct let svého života v českém exilu Barbora nestrávila v poklidu. Ze sporých zpráv plyne, že český volební sněm v roce 1440 potvrdil všechny její nároky, takže se mohla usídlit na hradě v Mělníku a spravovat odtud své majetky, které jí zůstaly ve značném rozsahu. Ani ve stáří ovšem nepřestala vyvíjet politickou aktivitu. Všechny své úhlavní nepřátele přežila a na Mělníku, kde se částečně sžila s českým prostředím, se začala snad věnovat alchymii. Jako česká královna byla pochována v katedrále sv. Víta, její hrob však zanikl a nikdo ho zatím nenašel.

V závěrečné desáté kapitole se autorka zabývá vznikem historické legendy o sexuálně nenasyté, zhýralé královně, která, ještě hůře, popírala záhrobní život a posmívala se jeptiskám a světicím. I když někteří klevetníci a zpravodajové si ji brali na mušku již ve dvacátých letech 15. století, teprve v následujícím desetiletí negativní obraz „virtuální královny“ tmavými tóny dobarvil Eneáš Silvio Piccolomini. Stalo se tak na základě pomluv, které zčásti sebral, zčásti doplnil Albrechtův kancléř Šlik. Doba, v níž Barbora žila, jak autorka neopomene připomenout, byla dobou mužů, kteří zejména v Uhrách nedopřávali ženám samostatné pravomoci. Přesto se jí Barbora oprávněně jeví jako silná, cílevědomá, schopná a ambiciózní žena. Čtenáře jen trochu udiví, když autorka v závěrečném odstavci rezignovaně přiznává, že neumí odpovědět na otázku, jaká byla Barbora jako člověk. To už je mezi ženou a člověkem takový rozdíl?

I ze stručného shrnutí obsahu knihy a životních osudů královny Barbory snad jednoznačně vyšlo najevo, že Daniela Dvořáková představila odborné i širší čtenářské obci jednu z nejpozoruhodnějších a nejlivnějších žen celého 15. století. Již to je samo o sobě záslužné, zvláště když autorka umí poutavě podat i epickou niť příběhu. O to více překvapuje, že Barbora čekala na knižní životopis až do doby, kdy zástupy historiček vracejí ženám minulosti jejich pravou, či jen domnělou historickou roli. Přiznačné je i to, že autorka představila svou hrdinku, její dobu i osudy převážně ženským a očima. Barevný svět soudobých dvorských slavností a ceremonií v knize místy zaceluje mezery v pramenech. Líčení je i v tomto ohledu vyvážené, tu a tam mu však chybí širší ohlédnutí po politickém a církevním dějišti. Barbora jistě nebyla v Kostnici plně zaměstnána jen reprezentačními povinnostmi. O útěku papeže Jana XXIII. nebo o počátku procesu s českými kacíři přece mluvil kdekdo.

O vnitřním životě snoubenky a ženy posledního z lucemburských císařů prameny vypovídají jen nemnoho. Mnohem více je k dispozici nevraživých pomluv a insinuací, pro něž autorka

nenalezla oporu v pramenech. Královninu pověst kniha uměřeně i uvážlivě očistila, aniž by z Barbory učinila vzor všech ctností. V případě vyhlášeného sukničkáře Zikmunda se tak ani v této knize nestalo. Tady je vhodné se zastavit a nepouštět se do úvah o přirozených potřebách, které oba temperamentní manželé mohli mít v dlouhých obdobích vzájemného odloučení.

Široký heuristický záběr je další předností knihy, která i některé známé události osvětluje s pomocí dosud neznámých nebo opomíjených pramenů. Za mnohé zde stačí uvést Pamflet proti Zikmundovi z pera Jeana de Montreuil anebo relace milánského vyslance Christofora de Velate. Poznámkový aparát je přes svou úspornost dostatečný, neboť vedle citací závažných míst neopomíjí ani odlišné názory předchozí literatury. Na mnoha místech písemná svědectví doplňují prameny ikonografické povahy, při jejichž shromažďování autorka projevila mimořádnou pílí a invenci. Údajné kryptoportréty zatím dávají pevnější oporu jen v případě Zikmunda, jehož autentická podoba je dosti průkazně doložena. Domněnku, že v malířských dílech s jeho kryptoportréty se může vyskytovat i postava s rysy královny Barbory, nelze zcela zavrhnout. Jelikož provenience řady vyobrazení není vždy zřejmá, uvítal bych jejich celkový soupis se všemi potřebnými údaji.

Uzavírám: přínosná i půvabná kniha Daniely Dvořákové objevila jednu z velkých žen pozdního středověku. A protože šlo o manželku císaře Zikmunda i českou královnu, zaplnilo se tím i jedno z bílých míst v galerii velkých postav české historie.

František Šmahel

Tomáš KLIMEK

Krajiny českého středověku

Praha, Dokořán 2014, 206 s., ISBN 978-80-7363-585-5.

Práce teprve nedávno etablovaného autora se zaměřuje na otázku prostoru, způsob jeho vnímání a reprezentace ve světě českého středověku. V úvodu autor uvádí, že jeho cílem je sledovat proměny a především specifika toho, jak se středověký člověk vztahoval ke kategorii prostoru, jakým způsobem se jej snažil uchopovat. Prostor je zde traktován především jako „kulturní produkt“ podmíněný dobově a teritoriálně. Klimek sám v úvodu knihy konstatuje, že přístup k prostoru souvisí s jeho pojetím „kulturní kvality“ či „pluralitní kulturní veličiny“, zejména v současnosti.

K rozbití konstantního a homogenního náhledu na tuto kategorii dochází od počátku 20. století; v jeho průběhu potom zaznamenáváme různé koncepty prostoru, kterým se věnuje zvýšená systematická pozornost teprve v posledních desetiletích, zhruba od osmdesátých let 20. století. Na procesu rozkladu tradičního newtonovského pojetí časoprostoru se rovněž podílely politika, ekonomie, moderní technologie apod. V 80. letech minulého století zavádí Michel Foucault pojem heterotopie. Označuje tím místa (prostory), jež disponují příznakovou prostorovou konfigurací, paradigmaty i způsoby, jakými se člověk v těchto oblastech pohybuje a jedná. Heterotopie (např. hřbitov, ale i nákupní středisko) jsou de facto paralelními do sebe koncentrovanými prostory. Kromě jiného můžeme zmínit fenomenologický přístup k prostoru, k jeho diferencí na sakrální a profánní, nebo prostory zakoušení. Vedle toho lze vymezovat prostory v závislosti na médiu, které jej reprezentuje, dále prostory fikční a tzv. reálné, veřejné prostory a sféru soukromí, jejichž hranici dnes například testuje moderní umění apod.

Tomáš Klimek se soustředil na vnímání prostorovosti z perspektivy života v předmoderní době. Vychází přitom z mapování rozdílných způsobů, kterými doboví lidé prostor reflekto-